

Marija Karbić

POLOŽAJ PRIPADNICA VISOKOG PLEMSTVA U HRVATSKIM ZEMLJAMA. PRIMJER BARBARE FRANKAPAN

Marija Karbić
Hrvatski institut za povijest
Zagreb

UDK 929.7(497.5) Frankopan, B.
316.66-055.2(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15.6.2012.
Prihvaćeno: 17.10.2012.

U radu se prikazuje život i djelovanje Barbare Frankapan, supruge srpskog despota Vuka Brankovića i jajačkog bana Franje Berislavića Grabarskog. Prateći njezinu sudbinu, nastoji se utvrditi kakvu su ulogu pripadnice plemstva igrale na različitim poljima, kao i upozoriti na njihovo često odlučujuće značenje u prijenosu vlasništva nad zemljom i ugleda.

Ključne riječi: plemstvo, povijest žena, Barbara Frankapan, Vuk Branković, Franjo Berislavić Grabarski

O plemkinjama, pa i pripadnicama velikaških obitelji, sačuvano nam je znatno manje podataka negoli o njihovim muškim parnjacima. One, u pravilu, nisu vršile javne službe, a i njihovo zakonsko pravo na obiteljske posjede bilo je ograničeno (u Ugarskoj i Slavoniji, na primjer, kćeri su s obzirom na nasljedne posjede imale pravo samo na četvrtinu očinskih posjeda, ali i ona je trebala biti isplaćena u novcu i pokretninama, a ne predana u zemlji, dok supruge nisu imale nikakvo nasljedno pravo iza muža, već samo pravo na miraz, koji je trebao biti isplaćen u novcu iz imovine preminulog, te mogućnost doživotnog uživanja njegovih posjeda).¹ Pritom treba imati na umu da su razlike u položaju plemkinja i plemića u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu bile uvjetovane i samom prirodom plemstva. Plemić je prije svega bio ratnik i njegova je osnovna dužnost bila vojna služba kralju. Stoga je činjenica da su tu službu mogli vršiti samo muškarci smanjivala važnost žena i stavljala ih u podređen položaj, a posjedi, stečeni zaslugama na bojnopolju, prirodno su pripadali prvenstveno muškarcima. Ipak, usprkos tome, u praksi su žene često bile u povoljnijem položaju

¹ Detaljnije o nasljednim pravima plemkinja u Slavoniji vidi: Marija Karbić, Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka, *Historijski zbornik*, sv. 59, Zagreb 2006., str. 15-32.

nego što bi to prema zakonu trebalo biti. Njihova je uloga u prijenosu vlasništva nad posjedima bila veća od očekivane, a u životu društva pojavljuju se kao aktivniji čimbenici, nego što bi se to promatrajući samo normativne akte moglo očekivati. Tek veći broj studija o konkretnim pripadnicama plemstva osvijetlio bi ovu problematiku iz novog kuta, no, već i pojedinačne studije, kao što je ova o Barbari Frankapan, ukazuju na njezinu složenost.

Barbara je potekla iz jedne od najmoćnijih hrvatskih velikaških obitelji. Bila je kći Žigmunda Frankapana Tržačkog, sina hrvatsko-slavonskog bana Nikole,² a hrvatski su banovi bili i njezini stričevi Ivan i Stjepan.³ Po baki, Nikolinoj supruzi, Doroteji Gorjanski, bila je u srodstvu s nekima od najmoćnijih ljudi u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu.⁴ Dorotejin otac bio je Nikola Stariji, palatin i dalmatinsko-hrvatski i mačvanski ban, njezin brat Nikola Mlađi također je bio i palatin i dalmatinsko-hrvatski i slavonski ban, a palatin je bio i Dorotejin nećak, sin njezina brata Nikole Mlađeg, Ladislav.⁵ Iz koje je obitelji potekla Barbarina majka Jelena, ne znamo.⁶

Barbarin otac Žigmund umro je 1465. godine ostavivši iza sebe udovicu i dvije kćeri, Barbaru i njezinu sestru Doroteju.⁷ Budući da nije imao muškog nasljednika, odmah se postavilo pitanje njegove ostavštine, tj. onoga dijela frankopanskih posjeda koji je njihovom diobom među braćom pripao Žigmundu.⁸ S jedne strane, kralj je Matijaš Korvin tvrdio da navedeni posjedi pripadaju njemu budući da je Žigmund umro bez muških nasljednika, a s druge su strane i Žigmundova braća, kao najbliži muški rođaci, na njih polagali pravo.⁹

U dokumentu iz 1475. koji nam govori o okončanju spora oko Žigmundova nasljedstva, prvi nam se puta Barbara i njezina sestra Doroteja poimence spominju. Sporazumom između Martina i Ivana Frankapana i Žigmundove udovice Jelene, ona je braći prepustila suprugove utvrđene gradove za 1700 zlatnih florena. Osim

² Usp. npr. *A Frangepán család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus* (dalje: CF), prir. Lajos Thallóczy – Samu Barabás, sv. 2, Monumenta Hungariae Historica – Diplomataria, sv. 38, Budapest 1913., dok. 130, str. 132-135; dok. 182, str. 191. O banu Nikoli više vidi u: Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb 1901., str. 188-219.

³ Pál Engel, *Középkori magyar genealógia* (dalje: KMG). *Magyarország világi archontológiája 1301-1457* (dalje: MVA), CD-ROM, Budapest 2001. Usp. Engel, KMG, *sub voce*: *Frangepán*, tabl. 1. O Ivanu i Stjepanu vidi: Klaić, *Krčki knezovi*, str. 220-221.

⁴ Doroteja Gorjanska bila je majka sve Nikoline djece. Usp. Klaić, *Krčki knezovi*, str. 219.

⁵ Usp. Engel, KMG, *sub voce*: *Dorozsma nem*, tabl. 4: *Garai (nádori ág)*; Engel, MVA, *sub voce*: *nádor (regni Hungariae palatinus)*; *szlavón bán (regni Slavoniae banus)*; *dalmát-horvát bán (regnum Dalmatiae et Croatiae banus)*; *macsó bán (banus Machoviensis)*.

⁶ U svima nama poznatim vrelima Jelena se navodi samo kao Žigmundova supruga ili udovica, bez spominjanja imena oca ili obitelji iz koje je potekla. Usp. npr. njezinu oporuku u: *A Blagay-család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Blagay* (dalje: CB), prir. Lajos Thallóczy – Samu Barabás, Monumenta Hungariae Historica – Diplomataria, sv. 28, Budapest 1897., dok. 218, str. 428-430. Vidi i: Klaić, *Krčki knezovi*, rodoslovlje u prilogu.

⁷ Klaić, *Krčki knezovi*, str. 252. Žigmund je bio sahranjen u franjevačkoj crkvi u Senju (CB, dok. 218, str. 428).

⁸ Radilo se o Otočcu, Prozoru, Vrhovini i Dabru u Gackoj županiji (Klaić, *Krčki knezovi*, str. 235).

⁹ Klaić, *Krčki knezovi*, str. 252-254.

toga, dobila je pravo da do kraja života živi u Hotešu, a braća su joj na doživotno uživanje predali i tri sela (*Lwbchiche, Koschicze, Trybilane*) u županiji Bužane te još neke manje zemljišne čestice, koje pripadaju Hotešu. Po prvotnom sporazumu Jelena je trebala na doživotno uživanje dobiti i utvrđene gradove Ostrovicu i Hoteš s cijelom županijom Bužan, i to pod uvjetom da iz prihoda navedenih gradova uda svoje kćeri Doroteju i Barbaru, no, sporazum je izmijenjen zbog straha da bi Anž Frankapan, koji nije sudjelovao u dogovoru, mogao pokušati preoteti rečene gradove, što su braća htjela onemogućiti.¹⁰

Kada Barbaru ponovno susrećemo u vrelima, ona je već udana za srpskog despota Vuka Brankovića. Ovaj je stupio u službu ugarskog-hrvatskog kralja krajem šezdesetih ili početkom sedamdesetih godina 15. stoljeća, a srpskim despotom imenovan je 1475. godine.¹¹ Kralj je Vuka za njegove službe obdario znatnim posjedima, te se u njegovim rukama nalazio niz gradova (Slankamen, Berkasovo, Bijela Stijena, Totuševina,¹² Komogovina, Kostajnica) s pripadajućim područjima.¹³

Kao Vukova supruga Barbara se prvi put spominje 3. svibnja 1482. u ispravi kojom joj Vuk daje, kako bi je osigurao u slučaju udovištva, na doživotno uživanje Bijelu Stijenu i Totuševinu.¹⁴ Za navedeno Vuk je dobio odobrenje od kralja Matijaša 24. travnja 1482. godine.¹⁵ Osim toga, Vuk je Barbari prepustio i neka prava na Berkasovo i Kostajnicu što saznajemo iz kasnijih dokumenata.¹⁶

Nakon Vukove smrti 16. travnja 1485. Barbara je više godina živjela kao udovica.¹⁷ Djece u braku s Vukom nije imala,¹⁸ ali joj je budućnost bila osigurana daro-

¹⁰ CF 2, dok. 130, str. 132-135.

¹¹ O Vuku Brankoviću vidi npr.: Matija Mesić, *Pleme Berislavića*, Slavonski Brod 2000., str. 24-32; Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, sv. 2, Beograd 1923., str. 201-203. O obitelji Brankovića te njihovom odnosu prema ugarsko-hrvatskim kraljevima i položaju vidi u: Franjo Rački, *Odnosaj srbskih despota i doselica naprama kruni i kraljevini hrvatskoj i ugarskoj g. 1426-1503.*, *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti*, sv. 2, Zagreb 1865., str. 476-488. Rački je pokazao da se položaj Brankovića u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu nije razlikovao od onoga drugih velikaša te da je srpski despot bio jednostavno jedan od baruna kraljevstva.

¹² Totuševina je vlastelinstvo koje se prostiralo jugoistočno od Siska. Usp. Pál Engel, *Magyarország közép-kor végén* (dalje: MKV), CD-ROM, Budapest 2002., *sub voce: Töttösevína*.

¹³ Iz Vukova sporazuma sa zagrebačkim biskupom Osvaldom Tuzom u vezi plaćanja desetine 1478. saznajemo da je on u to vrijeme već nekoliko godina vlasnik Bijele Stijene i Totuševine (o tome opširnije: Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 25-26). Berkasovo u Vukovskoj županiji dobio je od kralja Matije Korvina 1482. (*Magyar Országos Levéltár [Mađarski državni arhiv]* (dalje: MOL), *Diplomatikai Levéltár [Diplomatički arhiv]* (dalje: DL), no. 18 615). Početkom osamdesetih godina 15. st. od kralja je dobio i Kostajnicu, a otprilike u to vrijeme u Vukove ruke dolaze i Komogovina i Graduša (Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 28-29). Slankamen se već i ranije nalazio u rukama despota. Usp. Engel, MKV, *sub voce: Szalánkemén*.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Neoregistrata acta (dalje: NRA), fasc. 629, br. 11. O tome piše i: Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 32.

¹⁵ HDA, NRA, fasc. 629, br. 10.

¹⁶ Usp. Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 32.

¹⁷ Za datum Vukove smrti usp.: Engel, KMG, *sub voce: Brankovics*.

¹⁸ Da Vuk nije imao djece potvrđuje nam isprava kralja Matijaša iz 1486. kojom on Berkasovo zalaže novim srpskim despotima Đorđu i Jovanu te navodi da je Berkasovo ponovno u njegovim rukama,

vanjima, koje je od Vuka primila za njegova života, te joj se izgleda nije žurilo da ostavi udovištvo, iako je sigurno bila poželjnom udavačom, kako zbog imetka, tako i zbog ugleda i obiteljskih veza. I Vukova briga da je osigura, kao i Barbarino dugo udovištvo, mogli bi govoriti o njihovoj iskrenoj međusobnoj povezanosti.

Barbara je, nakon suprugove smrti, prava na Berkasovo i Kostajnicu, koja joj je on darovao, predala kralju, a ovaj joj je u zamjenu na doživotno uživanje dao Komogovinu, o čemu nam svjedoči isprava izdana 19. kolovoza 1485. u Beču.¹⁹ Nešto manje od godinu dana kasnije (29. srpnja 1486.), kralj je Komogovinu, ovaj puta zajedno s Gradušom, Barbari i darovao, tako da je ona tada prešla u njeno vlasništvo, te bi njeni potomci, u slučaju ako bi ih imala, imali nasljedno pravo na nju.²⁰

Čini se da je u godinama koje slijede Barbara uglavnom boravila u Bijeloj Stijeni. S njom je izgleda ondje boravila i njezina majka Jelena, barem je ondje 1489. sastavila svoju oporuku. Jelena je sela u Bužanima, koja je primila iz ostavštine pokojnog muža ostavila po pola Barbari i njezinoj sestri Doroteji, supruzi Stjepana Blagajskog.²¹ Zanimljivo je da Jelena ta sela ostavlja kćerima, iako bi prema prijepomenutom dogovoru s Ivanom i Martinom Frankapanom, imala na njima samo pravo doživotnog uživanja. No, ona se na to nije obazirala, a višegodišnje posjedovanje čini se da je donekle, u praksi, ojačalo njena prava.

U oporuci je Jelena Barbaru, osim toga, postavila i izvršiteljicom svoje oporuke ovlastivši je da podmiri njezine dugove, ako postoje, te da naplati dugove od njezinih dužnika, a tako stečena sredstva trebala su joj i pripasti. Barbara se trebala i pobrinuti da Jelenu sahrane uz muža u franjevačkom samostanu u Senju.²²

O sačuvanoj povezanosti s Frankapanima na duhovnom planu, i to kako Jeleninoj, tako i Barbarinoj, svjedoče nam i njihova darovanja (zajedno s Anžom Frankapanom) pavlinskom samostanu sv. Jelene kod Senja.²³

Iz tih nam je godina sačuvano i nekoliko Barbarinih pisama, kojima je nastojala riješiti određene svakodnevne probleme. Vidi se da se bavila različitim stvarima,

jer je Vuk umro bez nasljednika (Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 31). Isto potvrđuje i Matijaševa isprava od 15. siječnja 1496., u kojoj se navodi da su posjedi Bijela Stijena, Totuševina, Komogovina i Dolaczky nakon Vukove smrti *per mortem et defectum seminis eiusdem* pripali kralju, koji ih je *sub certis pactis et conditionibus* prepustio njegovoj udovici Barbari. Usp.: *A Magyarország és Szerbia közötti összeköttetések oklevéltára 1198-1526* [Diplomatički zbornik o odnosima Ugarske i Srbije, 1198.-1526.] (dalje: MSZO), prir. Lajos Thallóczy – Antal Áldásy, *Monumenta Hungariae historica – Diplomataria*, sv. 33, Budapest 1907., dok. 411, str. 293-296.

¹⁹ HDA, NRA, fasc. 649, br. 11. Isprava ne precizira o kakvim se pravima u Berkasovu i Kostajnici radilo. Isprava je objavljena u: Matija Mesić, *Grada mojih razprava u Radu, Starine JAZU*, sv. 5, Zagreb 1873., dok. 22, str. 124-125.

²⁰ HDA, NRA, fasc. 649, br. 13; MOL, DL 33628.

²¹ Za brak Doroteje i Stjepana Blagajskog usp. i Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 33; Engel, KMG, *sub voce: Babonić (Blagaji)*.

²² CB, dok. 218, str. 428-430.

²³ Usp. *Hrvatski spomenici*, prir. Đuro Šurmin, sv. 1, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, sv. 6, Zagreb 1898., dok. 246, str. 368-370; dok. 247, str. 371-374. Vidi i: MOL, DL 38820, 35737.

od pitanja vezanih uz kraljevske dikatore i građevinske radove na utvrdama, preko zaštite prava njezinih i tuđih seljaka, do sitnica poput nabave slanine.²⁴

Barbara se morala suprotstaviti i opasnosti od gubitka posjeda. Frajhelovići, koji su Gradušu na osnovu dogovora s Vukom Brankovićem držali kao predij, nastojali su osloboditi se obveza prema Barbari, pozivajući se na to što je Graduša, prije nego li je pripala Vuku, bila njihovo vlasništvo. No, u siječnju 1494. Ivan Frajlehović je priznao njezina prava, a ona je njemu spomenuti grad predala da ga drži za nju *more predii*.²⁵

Zabilježen nam je i jedan spor s Baltazarom Batthyányjem oko 6 selišta u selu Šuše, u pripadnostima Totuševine. Baltazar je 1492. optužio Barbaru da mu je oduzela ta selišta, no ni nakon višegodišnjih nastojanja i istraga koje po nalogu banova provode Čazmanski kaptol i Križevačka županija, nije došao do po sebe pozitivnog rezultata.²⁶

Barbara je bila u sukobu i s Jurjem Kaštelanovićem od Svetoga Duha te se s njime također parničila više godina, između ostaloga i u vezi 700 hrastova iz šume Roždanik.²⁷

U novi brak Barbara je stupila izgleda tek desetak godina iza Vukove smrti. Njezin drugi muž bio je Franjo Berislavić Grabarski, čija se obitelj upravo u to vrijeme probijala u red velikaša.²⁸ Sam je Franjo otprilike u to vrijeme (1494.) postao jajačkim banom,²⁹ a već ranije je aktivno sudjelovao u borbama s Osmanlijama.³⁰ Ni Franji, kao ni Barbari, ovo nije bio prvi brak, već je iza njega bio brak s Katarinom od Djebine Rijeke.³¹ Kao Franjina žena Barbara se spominje prvi put 25. kolovoza 1495.³²

²⁴ Usp. npr. Barbarino pismo vicepalatinu Ladislavu Grebenskom od 22.3. i 19.6.1487. (MOL, DL 101031) te njezino pismo Ivanu Bereyu od 11.3.1488. (MOL, DL 101052).

²⁵ Mesić, *Grada mojih razprava*, dok. 23, str. 125, bilj. 2.

²⁶ MOL, DL 101130, 101143, 101160, 101174, 101185, 101199, 101221, 101231, 101236, 101286. Spor se nastavio i nakon što je Barbara postala ženom Franje Berislavića (usp. Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 36).

²⁷ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: AHAZU), zbirka Diplomata latina (dalje: D), fasc. XVIII, br. 40; D-XVIII-54; D-XVIII-57, D-XIX-5, D-XIX-17. Regesti isprava objavljeni su u: Jakov Stipišić – Miljen Šamšalović, *Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta JAZU*, sv. 4, Zagreb 1961., reg. 3218, str. 471; reg. 3238, str. 473; reg. 3243, str. 473; reg. 3288, str. 477; reg. 3311, str. 479. Barbara i Juraj izmirili su se 1496. godine. Tada je Barbarin drugi muž Franjo Berislavić isplatio Juraju 40 zlatnih florena i predao mu 40 jednogodišnjih svinja na ime odštete (AHAZU, D-XIX-25; regest je objavljen u Stipišić – Šamšalović, *Isprave*, reg. 3324, str. 480). Sukobi su, ipak, nastavljeni i kasnije. Usp. npr. AHAZU, D-XXI-6; regest u: Stipišić – Šamšalović, *Isprave*, sv. 4, reg. 3573, str. 500.

²⁸ O obitelji Berislavića Grabarskih, potekloj iz roda Borića bana, više vidi u: Marija Karbić, *Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji*, neobjavljena doktorska radnja, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 2005., str. 50-78.

²⁹ Usp. Lajos Thallóczy, *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450.-1527.*, Zagreb 1916., str. 136; Ćiro Truhelka, *Kraljevski grad Jajce. Povijest i znamenitosti*, Sarajevo 1904., str. 24.

³⁰ U Krbavskoj bitci (1493.) zapovijedao je jedinicama s područja između Drave i Save. Više vidi u: Marija Karbić, *Hrvatsko plemstvo u borbi protiv Osmanlija. Primjer Berislavića Grabarskih iz Slavonije, Povijesni prilozi*, god. 25, br. 31, Zagreb 2006., str. 72.

³¹ Mesić, *Grada mojih razprava*, dok. 20, str. 124.

³² MOL, DL 101221.

Franjo je i prije ženidbe s Barbarom raspolagao znatnim posjedima koje su Berislavići Grabarski držali u Požeškoj županiji,³³ ali je ovaj brak u svakom slučaju uvećao njegovu materijalnu snagu.³⁴ No, prednosti, koje im je njihova veza donijela, nisu mogli u pravom smislu iskoristiti, jer su ubrzo oboje došli u nemilost kod kralja Vladislava. Izgleda da su bili optuženi zbog nelojalnosti i trgovine s Osmanlijama, o čemu saznajemo iz isprave kojom je kralj Vladislav 15. siječnja 1496. darovao Tomi Bakaču Bijelu Stijenu (u Križevačkoj), Totuševinu i Komogovinu (u Zagrebačkoj) te Dolaczky (u Vrbaskoj županiji), koje je iz navedenih razloga oduzeo Barbari i Franji.³⁵ Iako se može postaviti pitanje je li se ovdje uistinu radilo o suradnji s Osmanlijama ili su u pozadini bili drugi razlozi, o čemu bi se moglo razgovarati uzmemo li u obzir činjenicu da je Franjin rođak, vranski prior Bartol Berislavić, bio zbog svoga sudjelovanja u pobuni Lovre Iločkog protiv kralja Vladislava, te na temelju optužbi biskupa Osvalda Tuza i drugih Bartolovih neprijatelja o različitim njegovim zlodjelima u svibnju 1495. zatvoren i osuđen na smrt i oduzimanje posjeda,³⁶ ostaje nepobitno da je i Barbara ovdje bila tretirana kao aktivni sudionik zbivanja.

Nekoliko godina kasnije, Barbara i Franjo su uspjeli opet doći u kraljevu milost. Iz isprave koju je u Budimu 28. svibnja 1498. izdao kralj Vladislav saznajemo da su se Franjo i Barbara uspjeli opravdati od optužbi. Primajući ih nazad u milost kralj je istaknuo da to čini i zbog Franjinih zasluga, ali i zbog zasluga njegovih i Barbarinih predaka.³⁷ Ubrzo potom Franjo je ponovno postao i jajačkim banom.³⁸

U to vrijeme ponovno su bili oživjeli i problemi s Frajlehovićima, koji su se stavili pod zaštitu Ivaniša Korvina te se tako nastojali osloboditi obveza prema Barbari. Na to je Franjo podnio tužbu kralju, koji je naložio Ivanišu da Frajlehoviće ostavi u dotadašnjem položaju (1499.).³⁹ Zanimljivo je da se ovdje navodi da je Frajlehović predijalac *Barbare consortis Francisci Beryzlo ... et consequenter eiusdem Francisci*.

Kako bi ojačala svoje pravo na Komogovinu i Gradušu, Barbara je poduzela dodatne korake te je 14. veljače 1500. od kralja Vladislava dobila novu darovnicu za njih, kao i potvrdu Frajlehovićeve ustupnice tih posjeda Vuku, pa je ponovno uve-

³³ Za posjede Berislavića Grabarskih usp. Karbić, *Rod Borića bana*, str. 164-171.

³⁴ O Barbarinom bogatstvu, osim posjeda koje je držala, svjedoči i popis dragocjenosti koje je pohranila u Medvedgradu kod njegova kaštelana Stjepana Berislavića Malomlačkoga. Tu se navodi različiti nakit, skupocjeno posuđe, odjeća od skupocjenih tkanina izvezena zlatom i ukrašena biserima (Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 35).

³⁵ MszO, dok. 411, str. 293-296.

³⁶ O Bartolovu slučaju više vidi u: Marija Karbić, Vranski prior Bartol Berislavić, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur. Lovorka Čoralić – Slavko Slišković, Zagreb 2009., str. 308-312. O tim događajima vidi i u: Matija Mesić, *Hrvati na izmaku srednjega vijeka. Izabrane rasprave*, Slavonski Brod 1996., str. 24-25; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*, Rad JAZU, sv. 82, Zagreb 1886., str. 28-31; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 4, Zagreb 1982., str. 241-246; Eduard Peričić, *Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 18, Zadar 1971., str. 288-289.

³⁷ Mesić, *Grada mojih razprava*, dok. 42, str. 133-134; Isti, *Pleme Berislavića*, str. 36.

³⁸ Thallóczy, *Povijest Jajca*, str. 142.

³⁹ Mesić, *Grada mojih razprava*, dok. 23, str. 125.

dena u posjed ovih imanja.⁴⁰ Dana 27. siječnja 1502. je Nikola, sin Petra Frajlehovića, potvrdio da je njegov brat Juraj u Bijeloj Stijeni s Barbarom i Franjom sklopio dogovor o držanju Graduše pod istim uvjetima.⁴¹

U ovom se razdoblju ponovno u vrelima spominju i Barbarini sukobi s Baltazarem Battyányjem, s kojim vodi sporove oko Totuševine tijekom 1501. godine.⁴²

Iako su Barbara i Franjo uglavnom nastupali zajednički, u vrelima nam je zabilježena i jedna njihova bračna svađa. O ovom sukobu saznajemo iz isprava koje su Barbara i Franjo izdali 9. ožujka 1504., nakon što su se pomirili. U čemu je bio problem, ne znamo točno. Barbara u svojoj ispravi samo kaže da je među njima došlo do nekih nesuglasica, te optužuje svog i Franjinog službenika Ivana Kunovića da je između njih posijao neslogu. Franjo i Barbara su se dogovorili da Barbara zadrži Bijelu Stijenu, Komogovinu i Totuševinu, s time što dvije trećine prihoda Bijeje Stijene treba ići za izdržavanje Franjina i njena dvora. Ako bi Barbara umrla prije Franje, ova bi imanja trebala pripasti Franji. Osim toga, Franjo i Barbara su si međusobno obećali da si više nikad neće predbacivati ovu svađu, te da jedno drugome neće nanijeti nikakvo zlo.⁴³ Pri mirenju izgleda da su posredovali Ivaniš Korvin, Bernardin Frankapan, Barbarin bratić, i Petar Balša, herceg od sv. Save.⁴⁴ Ova nam je isprava zanimljiva i zbog toga što i ovdje Barbara nastupa kao ravnopravni partner u sporazumu.

Treba spomenuti da su nam i nakon ovoga izmirenja zabilježeni određeni sukobi između Franje i Barbare, koja se žalila da ga njezin suprug ne poštuje. Naime, prema navodu isprave Čazmanskog kaptola od 3. svibnja 1504., Barbara je tvrdila da se Franjo ne drži sporazuma, te da je, štoviše, njenom kaštelu Posavac nanio 2000 forinti štete.⁴⁵

Je li možda do gore rečenog sukoba i došlo zbog pitanja vlasništva? Velika pažnja koja je u gore navedenoj ispravi poklonjena posjedima, korištenju njihovih prihoda i nasljednom pravu na njima, moglo bi govoriti u prilog toj tezi. Napose, ako se uzme u obzir da je desetak dana prije sporazuma Franjo uspio od Ivaniša Korvina za sebe i svoga sina Ivana dobiti potvrdu prava na Komogovinu i Gradušu i ostala Barbarina imanja.⁴⁶ Iako u navedenoj ispravi nisu poricana Barbarina prava, već je ona trebala osigurati Franjina prava u slučaju njezine smrti, Barbara se mogla osjetiti istisnutom, usprkos tome što je Franjina akcija zapravo bila usmjerena na osiguranje

⁴⁰ HDA, NRA, fasc. 571, br. 3, 5, 11; Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 41-42.

⁴¹ MszO, dok. 416, str. 300.

⁴² Mesić, *Građa mojih razprava*, dok. 46, str. 135-138.

⁴³ CF 2, dok. 251, str. 254-256; MOL, DL 37759.

⁴⁴ MOL, DL 37760.

⁴⁵ MOL, DL 37760.

⁴⁶ *Alsó-Szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). 1244-1710* [Diplomatički zbornik Donje Slavonije (županije Dubica, Vrbas i Sana)], prir. Lajos Thallóczy – Sándor Horváth, Monumenta Hungariae historica – Diplomataria, sv. 36, Budapest 1912., dok. 159, str. 259-260; Mesić, *Građa mojih razprava*, dok. 159, str. 142.

svojih prava od mogućih presizanja na rečene posjede tek u slučaju njezine smrti (od kralja preko Ivaniša Korvina do Frankapana). U navedenoj ispravi Korvin kaže da je Franji i njegovom sinu prepustio prava koja je na navedene posjede imao preko Barbare, što Mesić objašnjava Ivaniševim pravom podjeljivanja novim vlasnicima ovih imanja ako njihovi vlasnici umru bez odvetka, a koje je Korvin dobio na temelju sporazuma sklopljenog nakon smrti kralja Matijaša.⁴⁷ Ovdje treba spomenuti da je na taj način Ivaniš zanemario Barbarinu želju i namjeru da drukčije riješi pitanje svojih posjeda, što ju je tek moglo ozlojediti. Naime, iz isprave Čazmanskog kaptola od 17. veljače 1504. (dakle, izdanoj desetak dana prije Ivaniševe isprave) saznajemo da je Barbara proglasila svojim adoptivnim sinom Kristofora, sina Ivaniša Korvina i Beatrice Frankapan, te mu, a uz njega i njegovoj majci Beatrici i sestri Elizabeti, predala Bijelu Stijenu i ostala svoja imanja u Križevačkoj i Zagrebačkoj županiji, s tim što je pritom zadržala pravo na njihovo doživotno uživanje.⁴⁸ Je li sukob između Franje i Barbare već tada tinjao, te je ona ovime htjela osigurati nesmetano držanje ovih posjeda do svoje smrti? Ili je tako željela postići da posjedi ostanu nekome iz njezine loze? Naime, ne treba smetnuti s uma da je Kristofor bio Barbarin pranećak u drugom koljenu, tj. Kristoforov su pradjed Stjepan i njezin otac Žigmund bili braća.⁴⁹ Najvjerojatnije se oba motiva nalaze u pozadini njezine odluke. Ako stvar promotrimo s obzirom na Korvina i Franju, zanimljivo je da je Ivaniš ovdje podupro Berislavića i protiv interesa svoga sina, što svjedoči o Franjinom položaju u krugu Korvinovih familijara.⁵⁰

Treba reći da je u navedene posjede Franjo uveden tek nakon dogovora s Barbarom,⁵¹ a i da je i dalje dodatnim potvrdama nastojao osigurati svoja prava na ove posjede. Dvije godine kasnije kralj Vladislav je ponovno potvrdio Korvinovu izjavu, te se i sam odrekao svojih prava na Barbarina imanja (4. ožujka 1506.).⁵²

Ovdje se može spomenuti još jedan podatak iz Franjina života, koji bi se možda moglo povezati s Barbarom. Naime, kralj Ludovik u pismu Franji Batthyányju od 27. travnja 1521. spominje franjevački samostan u Dvorišću,⁵³ te kaže da ga je osnovao Franjo Berislavić (nažalost, ne i kada se to dogodilo, no, moguće je da se to zbilo

⁴⁷ Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 42.

⁴⁸ MOL, DL 37757.

⁴⁹ Klaić, *Krčki knezovi*, rodoslovlje u prilogu.

⁵⁰ O odnosu Korvina i Franje više vidi: Karbić, *Rod Borića bana*, str. 51-61.

⁵¹ Kralj je naložio da se Franjo uvede u posjed 29.5.1504. (Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 42).

⁵² HDA, NRA, fasc. 630, br. 8.

⁵³ Mesić je smatrao da je Dvorišće pripadalo Bijeloj Stijeni (Mesić, *Pleme Berislavića*, 45). No, to ne možemo sa sigurnošću tvrditi. Iz isprave od 17. veljače 1504. koja nam donosi popis Barbarinih posjeda sa sigurnošću možemo reći samo da je Dvorišće bilo kaštel i da se nalazilo u Zagrebačkoj ili Križevačkoj županiji (MOL, DL 37757). Vrela nam u to vrijeme bilježe četiri mjesta s tim imenom u Zagrebačkoj i jedno u Križevačkoj (usp. Engel, MKV, *sub voce*: *Dvoristye*, *Dvorište*, *Dvorišće*). Dvorište s crkvištem u okolici Dubice spominje Hašim Šerić (usp. Josip Buturac, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, *Starine*, sv. 59, Zagreb 1984., str. 73).

još za Barbarina života).⁵⁴ Ako uzmemo u obzir da je Dvorišće bilo u Barbarinom vlasništvu, kao i veze koje je za života imala s franjevcima, te se sjetimo samo želje njezine majke Jelene da bude sahranjena u franjevačkoj crkvi u Senju, moguće je da je i ona pritom igrala određenu ulogu.

Barbara je umrla nešto prije 2. lipnja 1508., kada se po prvi puta spominje kao mrtva. Naime, tada je kralj Vladislav Franji i njegovom sinu Ivanu ponovno izdao darovnicu za Barbarine posjede i odrekao se svojih prava na njih.⁵⁵ No, Franjo ni time još nije potpuno osigurao svoje pravo budući da je kralj Vladislav 5. lipnja Barbarina imanja darovao Tomi Bakaču.⁵⁶ Pritom se je pozvao na to što je Barbara umrla bez nasljednika, tj. nije imala djece (ili barem je nisu nadživjela). Ovaj nam navod potvrđuje da Franjin sin Ivan, koji se u izvorima javlja od 1504. godine, nije bio Barbarin sin, iako je to po tome, kada ga vrela prvi puta spominju, mogao i biti.⁵⁷

Na kraju treba reći da je Franjo, ipak, uspio zadržati Barbarine posjede u svojim rukama i spriječiti da Toma Bakač bude uveden u njih.⁵⁸ Kasnije je, štoviše, njegova treća žena Margareta Székely, zajedno sa svojim drugim mužem Ivanom Bánfijem Donjolendavskim, pozivajući se na pravo na *dos et res paraphernales* polagala pravo na njih.⁵⁹

Barbarin brak s Franjom mogao je biti jedan od faktora, iako su drugi vjerojatno pritom igrali veću ulogu, koji su utjecali na izbor Franjina nećaka Ivana za srpskog despota. Povezanost Berislavića Grabarskih s Brankovićima preko braka Franje i Barbare, uz blizinu posjeda ove dvije obitelji, višekratno zajedničko istupanje u raznim prigodama, smještaj posjeda Grabarskih uz granicu s Osmanlijama i njihovo iskustvo u ratovanju, mogla je dovesti do izbora Ivana na taj položaj.⁶⁰

Ovaj kratak prikaz života i djelovanja Barbare Frankapan pokazuje nam i utjecaj žena u prijenosu vlasništva nad posjedima i izgradnju položaja u društvu, ali nas upozorava i da su aktivno djelovale na različitim područjima, prilagođavajući se pritom okolnostima u kojima su živjele. U posjedovnom smislu, ograničenja u prijenosu vlasništva zaobilažena su dobivanjem različitih potvrda više vlasti.

⁵⁴ Mesić, *Grada mojih razprava*, dok. 140, str. 185. Iz činjenice da je ovaj samostan 1514. pripao Hrvatsko-bosanskoj vikariji (usp. i: Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb 2000., str. 65), saznajemo da je osnovan prije navedene godine.

⁵⁵ HDA, NRA, fasc. 630, br. 9; Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 43. U posjede je Franju i njegova sina Ivana uveo Bosanski kaptol.

⁵⁶ Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 51-52.

⁵⁷ Teoretski bi bilo moguće da je Ivan umro između 2. lipnja, kada ga vrela zadnji put spominju, i 5. lipnja, kada je izdana isprava Bakaču, no to je malo vjerojatno (usp. Mesić, *Grada mojih razprava*, dok. 66, str. 148-149; Isti, *Pleme Berislavića*, str. 34-35). Osim toga, u vrelima bi se vjerojatno nekad spomenulo da je Ivan Barbarin sin, pogotovo u slučajevima kada se dokument odnosi na Barbarine posjede.

⁵⁸ Mesić, *Pleme Berislavića*, str. 51. Navedeni su posjedi ostali u Franjinim rukama do njegove smrti. Usp. npr. Engel, MKV, *sub voce*: *Blinja*.

⁵⁹ Mesić, *Grada mojih razprava*, dok. 142, str. 186-189.

⁶⁰ O Ivanu Berislaviću Grabarskom kao srpskom despotu vidi: Karbić, *Rod Borića bana*, str. 61-68.

Marija Karbić

**The Position of the Female Members of the High Nobility in Croatian Lands:
The Example of Barbara Frankapan**

Summary

The article discusses the life and agency of Barbara, the daughter of Sigismund Frankapan of Tržac, the wife of Wolf Branković, the despot of Serbia, and later the wife of Francis Berislavić of Grabarje, the Ban of Jajce. In the extant sources, Barbara is mentioned for the first time in 1475, with regard to disputes over the inheritance after the death of her father, when she was still a young girl, while she is mentioned as the wife of Wolf in 1482. After Wolf's death, for many years she lived as the dowager despina, and she is mentioned as Francis's wife for the first time as late as 1495. She governed her substantial estates, mostly acquired through her marriage to Wolf (Bijela Stijena, Totuševina, Komogovina, Graduša), which she passed on to her second husband Francis Berislavić after her death. Following her story, this contribution tries to determine what kind of role the members of nobility played in different fields (economic, social and political), and tries to point out the decisive importance the women played in transference of status and estate property. Special attention is paid to disputes over ownership of certain estates that Barbara administered, yet, as much is possible, the article refers also to other questions, also regarding her private life (her relationship with her family, particularly with Wolf and Francis).

Key words: nobility, history of women, property relations, the Kingdom of Hungary-Croatia, Barbara Frankapan, Wolf Branković, Francis Berislavić of Grabarje